

Олеся Дроздовська

МАЛОЗНАНІ ІМЕНА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЖУРНАЛІСТИКИ: ЗИНОВІЯ КРАВЦІВ (1910—1951)

Відтворено біографію української публіцистки та журналістки Зиновії Кравців; досліджено її співпрацю з українськими газетами і журналами міжвоєнного Львова. Виявлено і проаналізовано її публіцистичний доробок, укладено бібліографію творчої спадщини.

Ключові слова: *Зиновія Кравців, українська преса міжвоєнного Львова, публіцистика, новелістика.*

In the article the biography of Ukrainian publicist and journalist Zynoviya Kravtsiv is covered; the cooperation of the journalist with Ukrainian newspapers and magazines of interwar's Lviv is also researched. Her publicistic creative work is found out and is analyzed. The bibliography of publicistic heritage has been compiled.

Keywords: *Zynoviya Kravtsiv, Ukrainian periodicals of the interwar's Lviv, publicistic, novelistics.*

Постановка проблеми. Історія української журналістики в іменах — це не лише «гучні», широкоznані постаті її творців. Невід'ємною складовою цієї царини суспільно-культурної діяльності є також люди, для яких співпраця із пресою була лише коротким епізодом життя, принагідним фрагментом трудової, творчої біографії, люди, яким через різні об'єктивні чи суб'єктивні обставини так і не судилося повноцінно проявити себе у журналістсько-публіцистичній, редакторсько-видавничій сферах. Такі факти творчої діяльності численних українських громадсько-політичних, культурних, освітянських тощо діячів минулого до сьогодні залишаються поза увагою дослідників-журналістикознавців. Однак шпальти українських часописів пройдешнього ще зберігають багато таємниць про журналістську і/або публіцистичну, редакторську, видав-

ничу діяльність великої кількості як знаних, так і не відомих не лише широкій, а й науковій громадськості осіб. Зумовлено це передусім уже підкресленою нами раніше фрагментарною співпрацею із пресодруками, а відповідно і складністю виявлення усіх опублікованих у пресі журналістських і публіцистичних текстів. Однак і такі невеликі епізоди історії української журналістики, на нашу думку, повинні бути належним чином зафіксовані, а творчість осіб, що їх генерували, — ретельно систематизована й осмислена. Адже це була праця радше за покликком серця, а не задля заробітку на хліб насущний, і є вона, хоча і невеликою, але усе ж цеглиною у формування національної суспільно-політичної думки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постать Зиновії Кравців, рівно ж як і її публіцистична діяльність та літературна творчість, донині не були об'єктами наукових зацікавлень. Окремі факти її співпраці з українськими періодичними виданнями міжвоєнного Львова зафіксовано лише у низці анотованих бібліографічних нарисів, які увійшли до історико-бібліографічного дослідження «Українські часописи Львова 1848—1939 рр.» [12, с. 704, 709, 731, 747, 802]. Донині не лише історики української журналістики, а й родина Зиновії Кравців не мали цілісного уявлення про те, до яких видань вона дописувала, які проблеми порушувала, тощо. Наша розвідка — це лише перша спроба повернення З. Кравців як авторки і співробітниці української преси Львова останніх років міжвоєнного двадцятиліття із забуття.

Отже, **метою** роботи є ввести до наукового обігу виявлені факти життєвого шляху Зиновії Кравців, зафіксувати видання, з якими вона співпрацювала чи до яких епізодично дописувала, систематизувати, проаналізувати і бібліографувати усі виявлені на момент написання розвідки журналістські й публіцистичні тексти, а також зареєструвати низку її художніх творів, які друкувалися на шпальтах опрацьованих пресодруків.

Виклад основного матеріалу дослідження. До незнаних співробітників української преси міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст. належить сестра знаного українського поета, редактора і видавця, громадсько-політичного діяча Богдана Кравціва — Зиновія Кравців. Аби скласти уявлення про те, яким було життя сестри поета, ми налагодили контакт із родиною її молодшої сестри — Стефанії

Кравців (у заміжжі — Гірна), а рідні Зиновії, своєю чергою, відновили зв'язки з її синами. Однак у близьких збереглося небагато точних відомостей про неї. У радянський період родина воліла мовчати, а згодом — не стало тих людей, які б могли більш детально розповісти про життєві, сповнені трагізму й поневірянь, дороги цієї високопатріотичної й самовідданої жінки. Нині маємо змогу оперувати лише незначними відомостями про її життя. Можливо, згодом отримаємо більш деталізовану інформацію про життєві дороги Зиновії. У нашій же розвідці зосередимо увагу на її співпраці з українськими часописами Львова наприкінці 30-х рр. ХХ ст.

Спочатку кілька біографічних фактів. Народилася Зиновія Кравців 1910 р. у с. Вовків (тепер — Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Вона була четвертою дитиною у сім'ї отця Миколи й Олени (з Богачевських) Кравцівих [7; 8]. Окрім Богдана і Зиновії, у родині виховувалося ще троє дітей: брат Роман, сестри Марія (найстарша поміж сестер) і Стефанія. Від 1918 р. сім'я Кравцівих жила у містечку Лопатин (нині — Радеківського р-ну Львівської обл.) [7]. Після смерті отця Миколи у липні 1934 р. Олена Кравців «переїхала до Львова, де на передмісттю купила малу хатину і замешкала у ній зі сином Романом та двома молодшими доньками, Зенею та Стефою» [10]. Родичі сестри Зиновії — Стефанії — повідомляють, що «хатину» (нині за адресою: Львів, вул. Алішера Навої) для удови о. Миколи Кравціва придбав Митрополит Андрей Шептицький.

Окремі фрагменти біографії Зиновії нам вдалося «реставрувати» на основі матеріалів, що відклалися на шпальтах щоденника «Діло». До прикладу, у числі цієї газети від 6 червня 1930 р., під рубрикою «Новинки», надруковано повідомлення «Устний іспит зрілості...». На основі інформації, поданої у ньому, довідуємося, що «в днях 23—28 травня» 1930 р. Зиновія Кравців «зложила» «іспит зрілості» на Дівочих приватних гімназійних курсах «Рідної Школи» [13]. Згодом навчалася на торговельних курсах (на жаль, не вдалося встановити, на яких саме) і входила (1932 р.) до складу «Комітету студентів при співучасті пань», який «поставив собі ціллю зібрати як найбільше експонатів українського народного мистецтва й вислати їх в Америку» на Міжнародну виставку «Століття поступу», яку в 1933—1934 рр. приймало Чикаго [5, с. 265].

Водночас Зиновія, як і брат Богдан та сестра Марія, була непасивним прихильником ідеології українського націоналізму. Ці висновки робимо на підставі іншого повідомлення на шпальтах «Діла». 1933 р. газета повідомляла: «Дня 14-го жовтня перевела поліція в Лопатині, пов. Радехів, ревізії в канцелярії д-ра Івана Стадника, в лікаря д-ра Василя Куцика, в місцевого пароха о. дек. Миколи Кравціва, в Романа і Івана Мандриків та Саганюка Василя. По кількохгодинній ревізії арештували донечку о. Кравціва Зиновію, абс. торг. курсу, д-ра Куцика Василя, Романа й Івана Мандриків і Василя Саганюка. По двох днях звільнили д-ра Василя Куцика і Василя Саганюка, а решту арештованих передали судові в Лопатині» [11]. Далі були в'язниця і суд. У тому ж таки «Ділі» під рубрикою «З судової салі» повідомлялося, що від «дня 16.3 до 22.3 включно тягнулася перед окружним судом у Золочеві як судом присяглих карна справа за приналежність до ОУН і розкидування летючок на терені Лопатинщини у вересні 1933 р. проти таких обвинувачених: 1) **Зиновії Кравцівної** (тут і далі виділення в оригінальних текстах. — *О. Д.*), літ 23, абсольвентки торговельних курсів, 2) її сестри **Стефанії Кравцівної**, літ 20, студентки 2-го року прав львівського університету...» й ще 11 інших осіб. «Вердикт присяглих, — зазначалося у повідомленні, — признав винними всіх обвинувачених будьто тільки за злочин держ. зради з арт. 97 к. к., будьто також і за злочин чи проступок з арт. 154 к. к...». Зиновію Кравців було за-суджено до чотирьох років позбавлення волі, а її сестру Стефанію — до двох [4]. Ув'язнення, радше досудове, сестри відбували «в Золочеві на “замку”» [2]. Вирок суду, найімовірніше, було змінено чи скасовано, адже, як зазначалося у «Ділі», оборонці у цій справі — адвокати «д-р Ваньо, д-р Біляк, д-р Пиндик, д-р Струсевич і д-р Безпалько» — «зголосили» касаційну скаргу [4]. Робити такі припущення нам дає підставу подана раніше цитата про переїзд родини Кравцівих до Львова [10] і початок співпраці Зиновії з українськими пресодруками націоналістичного спрямування уже 1936 р. Сумнівно, що у другій половині 30-х рр. ХХ ст. вона зуміла б налагодити її з-за ґрат польської тюрми та ще й через обвинувачення у діяльності, пов'язаній з ОУН.

Ще один факт з біографії Зиновії та її сестри Стефанії зафіксовано у спогадах Володимира Макара п. н. «Береза Картузька».

Тут читаємо таке: «П. Роман Мандрика розповів мені, як виглядало формування транспортів інтернованих, призначених на знищення в Березі. Його самого... і ще кількох арештувала поліція в Лопатині, пов. Радеків, дня 1 вересня 1939 року. Їх привезли до Холоїва... З Холоєва всіх в'язнів перевезли до Львова. Тут, дня 2 вересня 1939 р. до Холоївської групи в'язнів долучили групу б. 80 в'язнів з повіту Кам'янка Струмилова. В цій групі були м. ін.: **о. Мурович, д-р Петро Сайкевич, Зена і Стефа Кравців** (сестри ред. Богдана Кравцева) та п-і Ірина, дружина Романа Кравцева. У Львові до цієї групи долучено ще понад 150 в'язнів, так що звідси до Берези від'їхало 2 вересня 1939 року біля 350 в'язнів. [...] Дня 3 вересня цілий транспорт прибув до Берези Картузької». На щастя, таборові поневіряння тривали недовго. Звільнення принесли Друга світова війна і розподіл Польщі поміж двома тоталітарними державами. «Ранок 18 вересня 1939 року, — зазначалося у цитованих спогадах, — приніс усім в'язням Берези так дуже бажану волю» [6, с. 182—183]. Найпевніше, що після звільнення сестри Кравців повернулися до Львова.

Рідні Зиновії Кравців розповіли, що вона була одружена з Олександром Івановичем Косівим. Подружжя мало чотирьох синів: старший Лев народився 6 січня 1942 р. у Стрию, Богдан — 29 липня 1944 р. у с. Хітар на Сколівщині, коли родина намагалася виїхати на Захід, розуміючи, що радянський режим не омине їх «увагою», Юрій — 1 січня 1946 р. у с. Лопушна (нині — Перемишлянського р-ну Львівської обл.) і наймолодший Орест — 1 січня 1949 р. у цьому ж селі. Як розповів калуському журналістові Богдан Косів, 1944 р., невдовзі після невдалої спроби емігрувати, сім'я «повернулася до села на Львівщині» [3], а саме до Лопушна. Тут Олександр Косів працював директором школи, у ній же вчителювала і Зиновія Кравців (вона, як наголошує родина, володіла низкою іноземних мов).

На початку 1950-х рр. сім'я Косівих-Кравцівих потрапила до нищівних лещат радянської каральної системи¹. Її «разом із кіль-

¹ Богдан Косів повідомив, що постанову, згідно з якою родина потрапила до списків призначених на депортацію до східних регіонів СРСР з конфіскацією майна, датовано 25 травня 1950 р. Менше ніж через місяць — 14 червня 1950 р. — її було вивезено. Лише у травні 1958 р. рідним Зиновії Кравців дозволено залишити т. зв. «спецпоселення».

кома сім'ями поспішно вивезли із села»: спочатку був пересильний пункт у Бібрці, «а потім — Сибір», куди добиралися товарним вагоном близько місяця. Зі слів Лева Косіва, родину спочатку поселили у селищі Кузурово (нині — Верхнеткетського р-ну Томської обл., Російська Федерація), а згодом перевели до селища Куроліно (нині — того ж району, РФ). Про це «переселення» згадує Богдан Косів: «...батькові дали підводу, дітей — позапинали ганчір'ям, і — відправили у село Куроліно. Відстань, за сибірськими мірками, — невелика: 40 кілометрів. Батько тягнув підводу сам». Далі у своїх спогадах небіж Богдана Кравціва описував тяжкий побут сім'ї на засланні: «Спочатку ми просто голодували, адже їсти нам не давали нічого. Батькові, який був інвалідом другої групи, дали роботу на лісоповалі. Але вона йому була не під силу. Тож, пригадую, на Різдво сусіди нам принесли... одне яйце і грудочку цукру. Їжу поділили між дітьми. Коли пізніше повернулися в Україну, то не могли наїстися. Особливо смакували яблука. Нас часто підгодовували сусіди. Загалом, люди у Сибіру були дуже добрі. Серед них були і литовці, і турки, і навіть росіяни, але найбільше було українців... Урятувала всіх невеличка ділянка землі, яку батько взяв для обробітку. Вирощували переважно картоплю. Згодом батько знайшов роботу продавця у крамниці. Діти — навчалися» [3].

Описуючи поневіряння родини, Богдан Косів жодним словом не згадав про матір, а лише зазначив: «Невдовзі після поселення у Сибіру, практично від голоду, померла мати» [3]. Лев Косів додав, що найближчої їм людини не стало у вересні 1951 р. Померла Зиновія Кравців від голоду і туберкульозу. Родина не володіє точними відомостями про те, де її поховано. Найімовірніше, місце останнього спочинку Зиновії Косів (з дому — Кравців) може знаходитися у селищі Кузурово.

Дебют Зиновії Кравців як публіцистки відбувся 1932 р. на сторінках журналу «Студентський Шлях», який був офіційним органом Союзу українських студентських організацій під Польщею [12, с. 35]. На сторінках цього часопису відклаталося лише чотири її публікації. Співпрацю з українською пресою міжвоєнного Львова Зиновія активізувала лише 1936 р. Її публіцистичні і художні тексти віднаходимо на шпальтах літературно-мистецького науко-

вого тижневика «Обрії», який у 1936—1937 рр. видавав Богдан Кравців. Упродовж наступних трьох років матеріали за підписами «З. Кравців», «Зин. Кравців», «Зиновія Кравців», «З. Кравцівна», «Зин. Кравцівна», «Зиновія Кравцівна», «З.», «З. К.», «К. З.» і «Кр. З.» публікувалися на сторінках інших, зокрема видаваних і редагованих її братом, часописів. Відзначимо, що найбільш творчо активними були 1937 і 1938 рр. Окрім «Студентського Шляху» і «Обрії», різножанрові тексти під переліченими підписами друкувалися на шпальтах «Голосу», «Голосу Нації», «Дороги», «Напередодні» і «Студентського Вістника». Загалом у зазначених часописах виявлено 46 публікацій Зиновії Кравців: 27 статей, 2 нариси, 6 рецензій, 1 замітка, 1 некролог, 9 новел¹. Окрім того, на сторінках «неперіодичного видання студентського кружка “Рідної Школи” ім. П. Могили у Львові», який п. н. «Студентський Вістник» виходив упродовж 1935—1937 рр., і однойменного місячника, який під редагуванням Б. Томківа і О. Охримовича функціонував у 1938—1939 рр., опубліковано дві статті під криптонімом З. К.: «Зрозуміймо мораль нації» (Студентський Вістник. 1935. Лип. С. 5—12) і «Шевченкова людина» (Студентський Вістник. 1939. Ч. 2/3. С. 50—57). Ми не маємо певності, що належать вони перу Зиновії Кравців. Схиляємося до думки, що їх автором найімовірніше є Зенон Коссак, який також публікувався на шпальтах цих журналів. Коли щодо першої із зазначених статей робити однозначні висновки доволі складно (простежуємо лише окремі невиразні особливості публіцистичного стилю авторки, які яскраво проявляться лише згодом: доволі емоційний розповідний тон мовлення, уявна діалогічність, часте використання запитань з метою акцентувати увагу на певній проблемі тощо, з цією ж метою — часте вживання вставних слів і словосполучень на зразок: «автім», «безсумніву», «безперечно», «одначе», «очевидно», «певно», «це ж бо» та ін.; окрім того, авторка практикувала графічне, напівжирним шрифтом, виділення місць у своїх текстах, до яких мала на меті привернути увагу читачів), то щодо другої статті переконані — її автором є саме Зенон Коссак. Такі висновки робимо на підставі спогадів

---

¹ Бібліографічні описи усіх виявлених на момент написання наукової розвідки публікацій Зиновії Кравців у часописах міжвоєнного Львова подаємо за хронологічним принципом у «Додатку».

Адольфа Гладилевича. «Одного разу, — повідомляв автор, — зайшов я чогось до Зенка. Застав його, як звичайно, за столом, що стояв під вікном і був завалений паперами й книжками. — Студіюю “Кобзар” — розказував мені Зенко мимоходом. — Хотів би написати про нього коментар з націоналістичної точки бачення. Про Шевченка в нас багато пишуть, але чи ми насправду вже його добре знаємо? Візьмим хоч би Шевченкові поняття: “людей” і “недолюдків” — це ж цікава тема і варто її докладніше опрацювати» [1, с. 47]. Ці плани З. Коссаку вдалося втілити у життя. Для унаочнення правильності наших припущень подаємо цитату із самої статті: «Проглянувши Кобзаря — вдаряють у вічі ось які окреслення — “зла людина”, “недолюдок”, “людина” й увидатнюють вони погляд на концепцію людини Шевченка» (Шевченкова людина // Студентський Вістник. 1939. Ч. 2/3. С. 53).

Від 1937 р. Зиновія офіційно співпрацювала з «ілюстрованим літературно-мистецьким і науковим двотижневиком» «Напередодні» (Львів, 1937—1938). У ч. 1 видання за 1937 р. опубліковано повідомлення редакції, у якому серед осіб, що «дали свою ласкаву згоду співпрацювати» з ним, вказано й ім'я Зиновії Кравців [9]. Нині не маємо документального підтвердження її згоди на постійну співпрацю з іншими, з-поміж перелічених раніше, часописами. Припускаємо, що за винятком газети «Голос», у якій за її підписами надруковано 19 матеріалів, це було радше принагідне співробітництво.

Зиновія Кравців, як і старший брат, була палким апологетом ідеї інтегрального націоналізму Д. Донцова, прихильницею творчості Василя Стефаника, Лесі Українки, Миколи Хвильового, Тараса Шевченка. Вона з юних літ, як можемо простежити за життєписом, присвятила себе боротьбі «в ім'я життя нації», а за зброю обрала слово, адже була переконана: «Благословенне слово, що не узнає ні руїни, ні в'язниці, ні смерти — крилате слово. Воно скорше чи пізніше вселюється таки в душі людські. — І стрівши вогонь доведе до пожежі» (Нема руїни — є життя // Голос. 1937. Ч. 31). Основний лейтмотив її творчої спадщини (як публіцистичної, так і художньої) — боротьба за національну ідею, самозречення в ім'я інтересів нації, як політичне, так і духовне визволення українського народу. У її текстах простежується насамперед замилювання

романтикою і «красою змагання» (Краса змагання // Обрії. 1936. Ч. 21/22), захоплення силою духу героїчних персонажів, «віра в свою націю» (Я — вірю! // Голос. 1937. Ч. 25/26). До прикладу, у статті, присвяченій двадцять третім роковинам смерті Лесі Українки, вона підкреслювала: «Леся Українка вибирала сюжети до своїх творів інші, як сучасні їй поети й письменники... Її цікавили такі хвилини в життю людей і націй, що в них вони виявляли своє хочу й своє або-або, загибель або перемога правого діла. Її цікавили проблеми: воля, дружба, любов і ненависть. І цікавило її, як радять собі в життю люде сильні. [...] Так, вона їх шукала всюди, цих людей справжніх, людей великих поривів. Тих, які вміли любити й уміли ненавидіти. [...] Прийшла бо доба, що творчість Лесі Українки стала посвяченим мечем. Коли слово її помагає нам зрозуміти вищу красу, яку славилася вона в добу засліплення млявою красою застою і буднів — красу змагання» (Краса змагання // Обрії. 1936. Ч. 21/22).

До вшанування пам'яті великої поетеси, популяризації її творчості¹, світогляду тощо Зиновія Кравців поверталася щороку. У статті «Нема руїни — є життя», присвяченій 24-й річниці смерті літераторки, вона наголошувала: «Найважливішим у шануванні пам'яті великих пророків і побудників до Чину (до них відносила й Лесю Українку. — *О. Д.*), це не сам звичай влаштовувати їм річниці. Це — найперше — пізнати й зрозуміти творчість їхню» (Нема руїни — є життя // Голос. 1937. Ч. 31). Саме це завдання — допомогти читачам «пізнати й зрозуміти творчість» українських письменників — ставила перед собою Зиновія Кравців. На шпальтах часописів, до яких вона дописувала, відклалися статті, приурочені до роковин смерті, окрім Лесі Українки (Краса змагання // Обрії. 1936. Ч. 21/22; Нема руїни — є життя // Голос. 1937. Ч. 31; Буревійна пісня // Напередодні. 1938. Ч. 4), М. Коцюбинського (Пісня самотнього // Дорога. 1938. Ч. 4/5), М. Хвильового (Я — вірю! // Голос. 1937. Ч. 25/26), й некролог В. Стефаніка (Його слово // Обрії. 1937. Ч. 31/32). Ці тексти — не пафосні життєписні матеріали

¹ До прикладу, 1938 р. на шпальтах двотижневика «Напередодні» звернулася до української громадськості, зокрема до товариства «Просвіта», з пропозицією видати повне зібрання, «а бодай ... вибір» творів Лесі Українки. «І хіба ж пора вже, щоб кожний українець мав у своїй бібліотеці твори Лесі Українки», — зазначала вона (Видання у 25-ліття смерті Лесі Українки // Напередодні. 1938. Ч. 5).

з переліком достоїнностей, а яскраві літературні портрети з лако-нічним екскурсом у твори зазначених письменників та пошуком у них найвиразніших рис характеру, морально-етичних якостей і світоглядних переконань самих авторів.

У доволі нечисленній політематичній публіцистичній спадщині З. Кравців виокремлюємо низку статей, присвячених питанням місця, ролі й завдань художнього слова («сили слова», його впливу на реципієнта-читача) і літераторів (письменника як особистості) у житті нації, її боротьбі за незалежність, поступі тощо. Зокрема, вона висловлювала впевненість у тому, що мистецтво володіння словом («казковий світ творчості») є божественним дарунком лише для обраних. «В світі бо прекрасному мистецтва, — зазначала вона, — діє та сама, що й у вірі християнській основна засада — хоч багато може бути в ньому званих, та мало вибраних». На її думку, лише «правдивий мистець **уміє** завжди підкреслити зв'язь свою й своїх героїв із нацією» (Казковий світ творчості // Напередодні. 1938. Ч. 8).

«Певно, небагато користи з літератури, коли вона не має найістотнішого — пориву до чинів, до змагань, до героїства», — міркувала сестра Б. Кравців у популярній «мандрівці» історією та літературою Японії від періоду раннього середньовіччя до ХХ ст. (Цвіт гірської груші // Напередодні. 1937. Ч. 3). Згодом, повернувшись до тогочасних реалій українського національного життя, у статті «Сила слова», написаній для «Студентського Вістника», вона констатувала: «В нас ще за мало сильного, справді гартуючого слова. Але туга за ним велика й ця туга зродить мистців слова, справжніх синів своєї нації й своєї доби, — переконувала молода публіцистка студентську молодь і закликала: — В це віримо! Пока ж що кріпимось творами нечисленними, але як же сильними, що в минулому з туги і віри повстали й Словом незломно-твердим небагатьох сучасників». Вірила Зиновія й у своїх однолітків, у їхні прагнення до життя прекрасного «в своєму вічному змаганні, в своїх переливах, хвилюваннях». Зокрема, вона запевняла: «...зрослі під колісанку гарматних стрілів на боєвищах 1914—1920 рр., виховані в сподіванні ще більше невмолимо-жорстокої світової завірюхи — ми настільки стужавіли, що потрапимо сміливо, ще й з усмішкою життя сприймати. Більше від наших предків, зокрема

того, що в минулому столітті жило, покоління, безпосередні в здобуванні життя — відкидаємо все, що розслаблює душу й будить зневіру». Полемізуючи з прихильниками т. зв. «пролетарської», «понурої», «космополітичної» літератури, натякаючи на трагічну долю українських письменників радянської України, стверджувала: «Стихійно діючого в серці одиниці націоналізму ніякими засобами не знівечити. І не знівечити нікому сильного слова» (1938. Ч. 3/4).

Отже, З. Кравців намагалася спрямовувати читача: популяризувала саме це «сильне» слово — слово, покликане спонукати «до величавих чинів» (Цвіт гірської груші // Напередодні. 1937. Ч. 3), й привертала увагу до помилок та огріхів, нерідко гостро й безапеляційно критикувала їх. Вона у вже згаданій статті, опублікованій у студентському журналі, переконувала: «Незвичайну бо силу має сьогодні списане в надхненні слово — книжка. Повсталася з сильних прагнень іншим віру й радість чи смуток і зневіру в життя передати, вона формує й веде — до доброго, або до злого». На шпальтах «Голосу», «Напередодні» і «Студентського Вістника» надруковано кілька дискусійних статей¹ і рецензій², у яких З. Кравців викладала

¹ Серед них — стаття «Велична туга», яку було опубліковано у 1-му числі за 1937 р. двотижневика «Напередодні» (Львів) і передруковано у 283-му числі за 1939 р. щоденника «Свобода» (Джерзі-Ситі). У ній З. Кравців порушила проблему належного вшанування героїки національно-визвольних змагань та «приєдналася» до дискусії щодо змісту і форми художнього твору, яка точилася у літературно-мистецьких колах міжвоєнної Галичини. «Найсильніша у нас традиція недавнього національного зриву 17—19. рр., — підкреслювала вона. — Але немає й досі на правду сильного твору між цілою повинню споминів, нарисів, повістей, і т. п. з тих часів... А деякі спроби малярської інтерпретації Круг чи Базару наводять просто жах. Різанина, трупи, болом скривлені обличчя. Форма, тільки форма. А де ж зміст на правду величної історичної ідеї? Де згубилася Ідея, що в її ім'я **зо співом** ішли на смерть ці юнаки?».

² На оповідання Г. Лазаревського «Молодість Лесі Українки», упорядковане В. Сімовичем «Листування Лесі Українки з Маковеєм» (Видання у 25-ліття смерті Лесі Українки // Напередодні. 1938. Ч. 5), пропам'ятний збірник «Червоної Калини» п. н. «Пам'яті Вождя УГА» і видану у видавництві І. Тиктора книжку Є. Яворівського «Вождь 100.000 Армії» (Mortui vivunt // Напередодні. 1938. Ч. 6), книгу спогадів генерал-полковника Армії УНР В. Зелінського п. н. «Синьожупанники», видану накладом «українського Національного Об'єднання» у Берліні (Спогади Отамана Синьої Дивізії // Напередодні. 1938. Ч. 7), на книгу нарисів Д. Віконської «За силу й перемогу» (Култ героїзму // Студентський Вістник. 1939. Ч. 1) й книгу В. Січинського «Чужинці про Україну», яка 1939 р. вийшла у світ уже третім накладом (Країна цвітів і зелені // Голос. 1939. Ч. 6).

власну думку щодо окремих книжкових видань та публікацій у пресі різних авторів. До прикладу, публіцистка доволі гостро відреагувала на статтю Марії Деркач п. н. «Світогляд Лесі Українки на основі її публіцистичних праць», опубліковану у 4-му числі за 1937 р. двотижневика «Жінка». Підставою для критики стало твердження М. Деркач про те, що «Леся Українка була завзятою соціалісткою і тільки соціалісткою». На протипагу їй З. Кравців як палка прихильниця світоглядних позицій українського націоналізму переконувала: «Була (Леся Українка — *О. Д.*) вірною донькою своєї нації... Бачитимемо, розуміти й цінити будемо Л. Українку як визнавця Ідеї, що її й ми визнаємо. Як творця Слова, що гартує, що є зброєю, як співця національної стихії і пророка національного відродження. Всі спроби п. М. Деркач, — підсумовувала вона, — даремна трата часу, енергії і паперу» (Даремні спроби // *Голос*. 1937. Ч. 10).

З. Кравців, наслідуючи улюблену письменницю (Леся Українку), також шукала «людей справжніх, людей великих поривів» (Краса змагання // *Обрії*. 1936. Ч. 21/22), захоплено «оспівувала славні чини людей сильної волі» (Буревійна пісня // *Напередодні*. 1938. Ч. 4), аби спонукати до дії своїх сучасників. Другу статтю на шпальтах «Обрії» вона присвятила Жанні д'Арк, сила якої, переконувала авторка, була у її вірі — прекрасній вірі «в прекрасне кохання її життя — Націю». Возвеличуючи відвагу і жертвовність національної героїні Франції, публіцистка порушила низку й інших питань, з-поміж яких — роль особистості в історії. «Постать Орлеанської Дівчини, — підкреслювала вона, — наявний доказ, як чудесно нераз потрапить оборонятися перед поневоленням живуча нація ... Орлеанська пастушка була найсильнішою людиною тієї доби французького середньовіччя. Бо в неї вселився Дух Нації й наділив її непереможною волею» (Жанна Д'Арк // *Обрії*. 1936. Ч. 25/26).

Через жорсткі цензурні утиски української преси наприкінці 1930-х рр., а також через перебування «на оці» органів влади тогочасної Польської держави З. Кравців не мала змоги відверто говорити про боротьбу українського народу за незалежність й відверто віддавати шану героям Листопадового чину 1918 р. Однак їй вдалося обійти цензуру й у художній формі спонукати читачів зану-

ритися в атмосферу героїчної боротьби за українську державність. Перше листопада 1918 р. устами персонажа новели «Наказ», опублікованої 29 жовтня 1936 р. в журналі «Обрії», — це «Великий день... Воля!». Самовідданість українських військовиків, які усупереч складним обставинам, героїчно обороняли незалежність молоді держави, окреслено лише кількома сповненими невимовної вдячності та шани рядками на зразок: «Він не бачить мене весь занятий стрілянням — мій рідний незнайомий»; «Самітний юнак недалеко моєї сільської хатини творить золоту легенду, казку майбутнього» (1936. Ч. 27/28).

Публіцистичному стилю З. Кравців властива категоричність у висловлюваннях передовсім щодо принципових ідеологічних питань і в оцінці діяльності прихильників демократичного шляху реалізації української національної ідеї. Стосується це і розуміння ролі та місця жінки у громадській роботі й політичній діяльності та ставлення до емансипації, феміністського руху. Саме цим питанням присвячено кілька інших публіцистичних текстів, які віднаходимо на сторінках досліджуваних часописів. Зокрема, в одній із перших статей цієї проблематики п. н. «Жіноче питання — і студентки» З. Кравців заперечувала необхідність створення окремих жіночих організацій, зокрема студентських: «...чи можна дивуватися тим жінкам, що пишуть у “Новій Хаті” про всякі ізми (лише не про націоналізм) і тішаться участю українських жінок у міжнародніх пацифістичних організаціях? — запитувала вона і підкреслювала: — Вони ж — старше покоління, а ми піонерки нових ідей!.. Тому я тверджу, що цей спосіб і шлях боротьби за рівноправність в студ. житті, яким ми досі йдемо — н е п р а в и л ь н и й. Особливо н е п о т р і б н і в студ. житті о к р е м і ж і н о ч і о р г а н і з а ц і ї. Вони вносять дезорієнтацію». Ця, так би мовити, самосегрегація викликала у З. Кравців лише нерозуміння. «Я на правду не можу зрозуміти, — продовжувала вона, — як ми станемо рівноправні в студ. житті, коли ми самі хочемо замкнутися в якімсь виключнім т-ві (гетто). Тому в засаді негативно ставлюся до чисто жіночих студ. чи навіть інших гром. організацій тоді, коли вже фактично рівноправність жінок загально признали, а треба її тільки використати... коли студентки звернуть більшу увагу не на само право праці, але й на обовязок і працюватимуть зі запалом — ре-

зультати рівноправності запевнені!». Зиновія переконувала: «... тепер, у час національного гнету і визвольних змагань української нації не годиться нам тратити час на опрацювання рефератів на тему фемінізму чи подружнього права. (Про ці квестії і так можна собі прочитати в “Новій Хаті”). [...] Я твердо вірю, що ми жінки, а спеціально ми студентки можемо відограти важну роль у нашому національному житті!.. Саме тепер для нас прекрасна нагода ділом доказати нашу рівноправність з мужчинами. У тяжкі безпросвітні будні, у тривожні великі сьогоднішні й грядучі дні ми мусимо стати — і станемо! — с е р ц е м визвольних змагань нашого народу» (Жіноче питання — і студентки // Студентський Шлях. 1932. Ч. 7/8).

Молода авторка привертала увагу до проблеми «двох генерацій» — до «ідеологічних розходжень» між тією частиною студентської молоді, яка була прихильницею націоналістичного світогляду, і «старшими громадянками», зокрема Союзом українок. До прикладу, вона чітко аргументувала, чому націоналісткам «не по дорозі» з цією авторитетною жіночою організацією. Специфічними «ціхами» діяльності Союзу українок, інших жіночих товариств, які викликали категоричний спротив у прихильниць крайнього правого крила політичного поля Галичини, вона вважала: «пацифізм», пропаганду міжнародних жіночих організацій та ідею «гуманітарності». Зиновія наголошувала: «...ідеалом рівноправної жінки не є вже для нас посолка М. Рудницька дарма, що вона зовсім самостійна, частіше й більше переконуючо говорить в соймі від деяких послів-мушин, репрезентує думку українського загалу в Женеві й одним словом узнана за славну жінку. Про рівноправність не говоримо, тільки добуваємо її своїми ділами. [...] Ми не визнаємо якоїсь відірваної жіночої ідеології! Ми визнаємо одну сильну життєву ідеологію — націоналізм і йому віддаємо всі свої почування, запал і фанатизм» (Два світи // Студентський Шлях. 1933. Ч. 2/3). Світоглядне протистояння тривало впродовж років. До прикладу, 1937 р. у часописі «Голос» З. Кравців знову порушила це болюче питання: «У нашому національному життю є ще багато замкнених світів, замкнених сліпих вулиць званих геттами. Одне з таких гетт творить група українок згуртованих сьогодні при журналі “Жінка” ... Яка ж ця “ідеологія українського зорганізованого жіноцтва”? О, вона

дуже виразна — боротися за права для жінок. Завжди і всюди підчеркати **свій** (жіночий) підхід до справи. Завжди і всюди визнавати головними кличі фемінізму, ними жити...». Завершуючи цей полемічний матеріал, вона наголосила: «Висновки такі, що ніколи не діб'ються — так бажаної рівноправності — жінки, які свідомо обмежують своє життя до нікому не потрібних і шкідливих у нашій сучасності кличів фемінізму» (На манівцях // *Голос*. 1937. Ч. 49).

Ще один тематичний кластер (умовно назвемо його — «Національне виховання і освіта») формує низка інших публікацій З. Кравців. Незважаючи на те, що авторка у них побіжно порушувала низку актуальних проблем життя українського народу в умовах бездержавності, основну увагу усе ж зосереджувала саме на питаннях виховання, освіти дітей та юнацтва, просвіти старшого покоління. Більшість з матеріалів окресленої проблематики опубліковано на шпальтах тижневика «Голос» під криптонімом З. К. У тому, що під ним криється З. Кравців, а не Зиновій Книш, який у цей час також активно дописував до вказаного видання, переконують нас статті: «У Свято Матері» (1937. Ч. 17), підписана повним ім'ям публіцистки, і «Серце Матері» (1938. Ч. 14/15) під криптонімом З. К. Обидві публікації приурочені до «травневого Свята Матері», їх поєднує художній образ «величної» материнської любові — «серце матері», та порушується питання готовності батьків, а особливо — матері, побороти у собі фізичну прив'язаність до дитини, зрозуміти її «душу, змагання й пориви» і не спиняти «її на шляху», навіть сповненому небезпек і страждань. «Матір Христа ніколи, ні словечком не спиняла його в дорозі», — нагадувала Зиновія (У Свято Матері // *Голос*. 1927. Ч. 17). «Мати Українка ще не завжди пам'ятає, — підкреслювала авторка, — що великим обов'язком і завданням її є виховати своїх дітей так, щоб кожної хвили були вони готові на найбільшу жертву Батьківщини...». Вона переконувала: «...ніколи не вільно обмежувати життя до тісного в порівнянні з загальними справами родинного життя. Серцю материнському до найгіршого привикати треба, але ніколи не відмовляти дітей від їх обов'язків супроти нашої нації. Великий клич сучасності — щоб кожна мати українка виховала дітей вірних до смерти нації» (Серце Матері // *Голос*. 1938. Ч. 14/15).

Щодо означеної у попередньому абзаці теми, то головною думкою, яку намагалася донести до читачів З. Кравців, була: вихован-

ня і освіта передовсім повинні базуватися на національних засадах. Вона переконувала: основним завданням родини, Церкви, школи є «вщипити в серце і кров людини, що вона має багато завдань, але одне найважливіше — служити Батьківщині. Що треба поважати батька-матір, заховувати релігію і традиції, але треба в кожній хвили ставити на карту життя в ім'я тієї Батьківщини. [...] Сучасне бо виховання й самовиховання ставить у началі розуміння своєї расової й національної єдності та відрубності в дооколишньому світі» (Бути близько життя // Голос Нації. 1936. Ч. 3).

На думку З. Кравців, надважливе завдання активістів національного громадсько-політичного життя у міжвоєнній Галичині — подбати про забезпечення кожного «члена Нації» можливістю здобути належний рівень освіти, адже «її рівень творить багатство цього народу» (Бути близько життя // Голос Нації. 1936. Ч. 3). Публіцистка привертала увагу до проблеми «вишколу виховниць» як для дошкільних закладів, так і для шкіл і позашкільної роботи (Кілька думок про важливу справу // Голос. 1937. Ч. 29/30, 31), до питання забезпечення постійною зайнятістю у гуртках «лишених самим собі» дітей, які закінчили народні школи, і тих, які не мали змоги через різні обставини отримати початкової освіти. Кравців наголошувала на неефективності час від часу влаштовуваних «докладів», закликала йти до «менших і більших дітей міст чи сіл не з професорським відношенням», а намагатися передовсім зрозуміти їхні основні потреби, їхню душу. Окрім того, авторка переконувала, що відповідальність «за доріст даної місцевості» лежить на всіх українських товариствах і організаціях, зокрема на господарських, кооперативних, церковно-релігійних тощо. «Чому тільки “Рідна Школа” має клопотатися, щоб українець був **українцем?**» — запитувала вона і зазначала, що це «безпотрібно і шкідливо» (Не легковажимо! // Голос Нації. 1936. Ч. 18). Адже однією «з головних вимог наших національних змагань, — наголошувала вона, — є поставити як слід виховання. Щоб юні, розсміяні очі наших найменших і нашої молоді іноді й поважніли» (Кілька думок про важливу справу // Голос. 1937. Ч. 31).

Привертала увагу З. Кравців і до актуального й нині питання — авторитету вчителя і його впливу на ставлення учнів не лише до певного предмету, а й до сприйняття життя і його викликів загалом.

«Коли вчитель зуміє з'єднати собі симпатію учнів, — відзначала авторка, — він зуміє й виховати їх. Юнаки відчують тоді і зрозуміють, що наука не тільки твердий обов'язок, але це теж саме життя. Що, щоб пізнати світ і здобути вміння кермувати собою й іншими, необхідно... вглибитися в твори людського духа — книги. Бо і вони як і співжиття з людьми та з природою є невичерпанним джерелом сили володаря світу — людини» (На шляху молодих // *Голос*. 1937. Ч. 33).

У своїх статтях публіцистка порушувала питання самоосвіти та просвітницької роботи у селах краю. «Культ. освіта незвичайно важлива ділянка життя даного нац. організму, — вказувала З. Кравців. — Її завданням — виховувати кадри провідників і виховувати загал. Її завданням дбати, щоб дана нація поступала впоряд із іншими націями, щоб ці інші випереджувала» (Національний обов'язок // *Голос*. 1937. Ч. 2). Вона закликала студентську молодь не байдикувати на літніх вакаціях у рідних селах, а провадити активну громадську роботу: поглибити «набутим знанням і досвідом працю в читальнях, кооперативах і т. п.», допомогти селянинові «знайти причину і ціль, в імя якої він позбувається вікової засади: земля або жебрача торба», тобто вказати на інші шляхи здобуття економічної стабільності, серед яких називала: промисл і торгівлю (Іти в життя. Студентам під увагу // *Голос Нації*. 1936. Ч. 2).

Дебютним твором З. Кравців у царині художнього слова стала новела «Червені барвінки», опублікована у журналі «Обрії». Окрім «Голосу Нації» і «Студентського Вістника», взірці її яскравого, емоційно насиченого мистецького слова, у центрі якого переважно людина-борець, відданий справі нації патріот, відклялися й на сторінках інших перелічених нами раніше часописів. Утім, докладний аналіз письменницької майстерності З. Кравців не є предметом нашого дослідження, залишимо його на конто літературознавців.

Висновки. Розглянута публіцистична спадщина З. Кравців сформувала у нас стійке переконання, що в її особі українство втратило (через знані історичні обставини) високоерудовану, щиро захохану у рідну землю й рідний народ авторку, яка своїм словом не лише переконувала, а й підносила на вищий інтелектуальний щабель своїх читачів. Завершуючи екскурс її життєвими і творчими шляхами, хочемо висловити впевненість у тому, що повернути із

забуття кожного, хто докладав зусиль до національного пробудження, розвитку і використовував для цього такий вагомий інструмент, як друковані засоби масової комунікації, є одним з надважливих завдань сучасного покоління істориків вітчизняної журналістики.

1. *Гладилович А.* Зенон Коссак (Уривок зі спогадів) // Коссак. Охримович. Тураш. Торонто, 1968. С. 46—51.
2. Жителі селища Лопатина відсвяткували 650-річчя першої письмової згадки про селище // Офіційний сайт Радехівської районної державної адміністрації (дата оновлення: 26.09.2016). URL: <http://rrda.lviv.ua/novyny-radechiv/6852-zhitel-selische-lopatina-vdsvyatkuvali-650-rchchya-pershoyi-pismovoyi-zgadki-pro-selische.html> (дата звернення: 14.10.2018).
3. За півстоліття калушанин знайшов родичів у США // Вікна: електрон. газ. (дата оновлення: 25.02.2011). URL: <http://vikna.if.ua/news/category/ecology/2011/02/25/5274/view> (дата публікації: 2011.02.25) (дата звернення: 11.07.2018).
4. За приналежність до ОУН і летючки // Діло. 1934. Ч. 79.
5. *Кравців З.* В одній актуальній справі // Студентський Шлях. 1932. Ч. 11/12 (19/20). С. 263—265.
6. *Макар В.* Береза Картузька (Спомини з 1934—35 pp.). Торонто, 1956. 204 с.
7. Микола Кравців... // Rodovid: wiki-проект. Дата оновлення: 27.04.2016. URL: http://uk.rodovid.org/wk/Запис:735034#_ref-0 (дата звернення: 10.07.2018).
8. Олена Богачевська (Кравців)... // Rodovid: wiki-проект. Дата оновлення: 17.10.2012. URL: <http://uk.rodovid.org/wk/Запис:735035> (дата звернення: 10.07.2018).
9. [Повідомлення редакції] // Напередодні. Львів, 1937. Ч. 1.
10. *Р. К.* Богдан Кравців // Свобода. Джерзі Ситі; Нью Йорк, 1985. Ч. 218.
11. Ревізії й арештування в Лопатинщині, пов. Радехів // Діло. 1933. Ч. 276.
12. Українські часописи Львова 1848—1939 pp.: іст.-бібліогр. дослідж.: у 3 т. Львів, 2003. Т. 3. Кн. 2: 1929—1939 pp. 928 с.
13. Устний іспит зрілости... // Діло. 1930. Ч. 123.

**Список публікацій Зиновії Кравців
на сторінках часописів «Голос», «Голос Нації», «Дорога»,
«Напередодні», «Обрії», «Студентський Вістник»
і «Студентський Шлях»**

1. З. Видання у 25-ліття смерті Лесі Українки [рецензія] // Напередодні. 1938. Ч. 5.
2. З. На зеленій верховині [нарис] // Голос. 1938. Ч. 30, 31/32.
3. З. Спогади Отамана Синької Дивізії [рецензія] // Напередодні. 1938. Ч. 7.
4. З. К. Бути близько життя [стаття] // Голос Нації. 1936. Ч. 3.
5. З. К. Дитячі садки і їх провідниці [стаття] // Голос. 1938. Ч. 12.
6. З. К. За силу й перемогу (З приводу нарисів Дарії Віконської) [рецензія] // Голос. 1938. Ч. 45.
7. З. К. Казковий світ творчости [стаття] // Напередодні. 1938. Ч. 8.
8. З. К. Кілька думок про важливу справу [стаття] // Голос. 1937. Ч. 29/30, 31.
9. З. К. Лихоліття й робітництво [стаття] // Голос Нації. 1936. Ч. 4.
10. З. К. На манівцях [стаття] // Голос. 1937. Ч. 49.
11. З. К. На шляху молодих (Кілька думок із початком шкільного року) [стаття] // Голос. 1937. Ч. 33.
12. З. К. Національний обов'язок [стаття] // Голос. 1937. Ч. 2.
13. З. К. Не легковажимо! [стаття] // Голос Нації. 1936. Ч. 18.
14. З. К. Серце Матері (З приводу травневого Свята Матері) [стаття] // Голос. 1938. Ч. 14/15.
15. З. К. Що далі? Кілька слів про рідношкільні справи [стаття] // Голос. 1937. Ч. 38.
16. З. К. Mortui vivunt. З приводу видань в пам'ять Генерала Тарнавського [рецензія] // Напередодні. 1938. Ч. 6.
17. К. З. З діяльності Української Студентської Секції в Радехові [замітка] // Студентський Шлях. 1932. Ч. 9/10 (17/18). С. 225—226.
18. Кр. З. Країна цвітів і зелені (з приводу книжки Вол. Січинського «Чужинці про Україну») [рецензія] // Голос. 1939. Ч. 6.
19. Кравців З. В одній актуальній справі [стаття] // Студентський Шлях. 1932. Ч. 11/12 (19/20). С. 263—265.
20. Кравців З. Даремні спроби: Ще одне «відкриття» про світогляд Л. Українки [стаття] // Голос. 1937. Ч. 10.
21. Кравців З. Два світи [стаття] // Студентський Шлях. 1933. Ч. 2/3 (22/23). С. 43—47.

22. *Кравців З.* Жіноче питання — і студентки [стаття] // Студентський Шлях. 1932. Ч. 7/8 (15/16). С. 172—174.
23. *Кравців З.* За мільйони рідних нив [новела] // Голос. 1938. Ч. 11, 12.
24. *Кравців З.* Його слово. Вічний пам'яті Василя Стефаника [некролог] // Обрії. 1937. Ч. 31/32.
25. *Кравців З.* Культ героїзму (Про нариси Д. Віконської п. н.: «За силу й перемогу») [рецензія] // Студентський Вістник. 1939. Ч. 1. С. 26—28.
26. *Кравців З.* Малюсенький [новела] // Напередодні. 1938. Ч. 7.
27. *Кравців З.* На своєму місці [стаття] // Студентський Вістник. 1938. Ч. 1/2. С. 30—32.
28. *Кравців З.* На стрічу пригодам (З нотатника) [новела] // Дорога. 1937. Ч. 1. С. 5—8.
29. *Кравців З.* Нема руїни — є життя (В 24 річницю смерти Л. Українки) [стаття] // Голос. 1937. Ч. 31.
30. *Кравців З.* Пісня самотнього (у 25-ліття смерти М. Коцюбинського) [стаття] // Дорога. 1938. Ч. 4/5. С. 8—9.
31. *Кравців З.* Своя [новела] // Голос. 1937. Ч. 43, 44, 45.
32. *Кравців З.* Сила слова [стаття] // Студентський Вістник. 1938. Ч. 3/4. С. 88—92.
33. *Кравців З.* «Суджений» Ганнусі [новела] // Голос. 1938. Ч. 3/4.
34. *Кравців З.* У Свято Матері [стаття] // Голос. 1937. Ч. 17.
35. *Кравців З.* Я — вірю! (Памяті Хвильового) [нарис] // Голос. 1937. Ч. 25/26.
36. *Кравцівна З.* Буревійна пісня (у 25-ліття смерти Лесі Українки) [стаття] // Напередодні. 1938. Ч. 4.
37. *Кравцівна З.* Велична туга [стаття] // Напередодні. 1937. Ч. 1; Свобода. Джерзі Ситі, 1939. Ч. 283.
38. *Кравцівна З.* Жанна Д'Арк [стаття] // Обрії. 1936. Ч. 25/26.
39. *Кравцівна З.* Іти в життя. Студентам під увагу [стаття] // Голос Нації. 1936. Ч. 2.
40. *Кравцівна З.* Її первородний [новела] // Голос. 1938. Ч. 1, 2.
41. *Кравцівна З.* Казка про Уляну [новела] // Напередодні. 1938. Ч. 5.
42. *Кравцівна З.* Краса змагання (У двадцятьтретю річницю смерти Лесі Українки) [стаття] // Обрії. 1936. Ч. 21/22.
43. *Кравцівна З.* Наказ [новела] // Обрії. 1936. Ч. 27/28.
44. *Кравцівна З.* Цвіт гірської груші (кілька слів про ніпонську літературу) [стаття] // Напередодні. 1937. Ч. 3.
45. *Кравцівна З.* Червені барвінки [новела] // Обрії. 1936. Ч. 10/11.
46. *Кравцівна З.* «Чорнозем підвівся і дивиться в вічі» [стаття] // Голос. 1937. Ч. 36.